INTEGRACJA SZTUKI I TECHNIKI NA PRZYKŁADZIE PRZEMIAN FUNKCJI OBIEKTÓW MŁYNÓW ROTHERA W HISTORYCZNYM KRAJOBRAZIE BYDGOSZCZY

DOI: 10.37660/integr.2020.6.1.2

WPROWADZENIE

Architektura jako sztuka kształtowania i organizowania przestrzeni zawsze opierała się na osiągnięciach techniki i inspiracji artystycznej. Analizując zagadnienie integracji sztuki i techniki, Władysław Tatarkiewicz pisał „cechą swoistą sztuki jest to, że nadaje rzeczom kształt. Sztuka kształtuje rzeczy, czy – używając innych pokrewnych wyrażeń – formuje je, materii i duchowi nadaje kształt, formę, strukturę"[1]. Kiedyś sztuka byłą umiejętnością tworzenia według znajomości reguł i wiedzy fachowej również technicznej. W tak sformułowanym pojęciu mieściła się przez wieki integracja sztuki i techniki, czego naczelnym przykładem jest architektura i jej przeobrażenia funkcjonalne. „Na przestrzeni wieków kolejne epoki nanosiły w strukturze miast zmiany odpowiednie do pojawiających się wyzwań i potrzeb. Z przestrzennej struktury miast, rozłożonej w czasie można odczytać ich zindywidualizowany i niepowtarzalny charakter.

Rozpoznanie tak stworzonego „kodu genetycznego" miasta służy wydobyciu cech układu przestrzennego i jego identyfikacji. Powstałe w ten sposób nawarstwienia historyczne pozwalają na wykorzystanie potencjału dziedzictwa, jego cech i wartości, zgodnie z „duchem" i tradycją miejsca i w zasadniczy sposób wpływają na wzmocnienie indywidualnego kształtu przestrzeni miejskiej"[2]. Wieloletnie działania objęte programem „Rewitalizacja zasobów kulturowych i przyrodniczych Wyspy Młyńskiej i jej najbliższego otoczenia"[3] wpisują się w ten nurt wykorzystania zastanego dziedzictwa.

W artykule przyjęto, że rewitalizacja to zagadnienie złożone „obejmujące problemy w szerokim zakresie i różnych skalach od planowania regionalnego, poprzez projektowanie urbanistyczne, aż do działania w skali pojedynczego budynku"[4]. Rolą przewodnią zastosowanego w Bydgoszczy programu jest kompleksowa odno-

dr Iga Grześkow, https://orcid.org/0000-0003-1177-9112
Katedra Architektury i Urbanistyki, Wydział Budownictwa Architektury i Inżynierii Środowiska, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy

[1] T. Tatarkiewicz, 1988. Dzieje sześciu pojęć. PWN, Warszawa, s. 41.

[2] D. Kłosek-Kozłowska, 2007. Ochrona wartości kulturowych miast a urbanistyka. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa, s. 111.

[3] „Renowacja obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie Wyspy Młyńskiej w Bydgoszczy", Projekt PL0019 zrealizowany przez Miasto Bydgoszcz w ramach Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego Priorytet 3 Ochrona Kulturowego Dziedzictwa Europejskiego. Projekt architektoniczno-budowlany wykonany pod kierunkiem R. Sotkowski, pracownia Grupa 3J.

[4] G. Schneider-Skalska, 2014. Rewitalizacja obszarów poprzemysłowych. [w:] Budownictwo na obszarach zurbanizowanych: nauka, praktyka, perspektywy, red. A. Halicka, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin, s. 305.

wa i nadanie nowych funkcji obiektom uzyskującym na przestrzeni wieków odmienne znaczenie. Idea integracji sztuki i techniki wiąże się w mieście, między innymi, z przekształcaniem terenów o technicznej przeszłości dla potrzeb kultury. Swój wyraz idea ta znalazła już w zrewitalizowanych obiektach Wyspy Młyńskiej. Jednocześnie w plany i projekty już zrealizowane według tych założeń wpisuje się kompleks budynków Młynów Rothera. Na przestrzeni dekad nie poddawano ich renowacji i adaptacji do nowych funkcji. Największy kompleks budynków zamykających przestrzeń Wyspy Młyńskiej podlegał przez kolejne lata głębokiej dewastacji[5] (rys. 1, 2).

Jak zauważa Mateusz Gyurkovich, pełna ocena działań rewitalizacyjnych, których celem jest realizacja przestrzeni kultury, jest możliwa jedynie w odniesieniu do długotrwałych procesów, a w przypadku polskich przykładów, ze względ-

a

b

Rys. 1. Lokalizacja Wyspy Młyńskiej wraz z Młynami Rothera w strukturze miasta Bydgoszczy (źródło opracowanie własne na podstawie: a – visitbydgoszcz.pl, dostęp: 10.04.2020, b – www.googlemaps, dostęp: 31.05.2020)

Fig. 1. Location of the Mill Island with Rother's Mills in the structure of the city of Bydgoszcz (source: a – visitbydgoszcz.pl, access: 10.04.2020, b – www.googlemaps, access: 31.05.2020)

[5] Stan badań nad współczesnymi przemianami struktur miejskich i rewitalizacji obszarów zdegradowanych ma bardzo rozbudowaną literaturę przedmiotu polską i zagraniczną. Wśród pozycji krajowych z ostatnich lat wymienić należy m.in.: Krzysztof Bizio, Kultura i sztuka w procesie rewitalizacji miast. Wydawnictwo Printshop, Szczecin 2010; Małgorzata Dymnicka, Przestrzeń publiczna a przemiany miasta, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013; Urszula Forczek-Brataniec, Przestrzeń widziana. Analiza widokowa w planowaniu i projektowaniu krajobrazu. Monografia, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2018, Sławomir Gzell, Wykłady o współczesnej urbanistyce. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2015; Mateusz Gyurkovich, Polskie przestrzenie kultury, wybrane zagadnienia. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2019; Wojciech Kosiński Paradygmat miasta 21 wieku: pomiędzy przeszłością polis a przyszłością metropolis. Politechnika Krakowska, Kraków 2016; Lucyna Nyka, Architektura i woda – przekraczanie granic. Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2013; Zbigniew Paszkowski, Miasto idealne w perspektywie Europejskiej i jego związki z urbanistyką współczesną. TAiWPN Universitas, Kraków 2011; Katarzyna Pluta, Przestrzenie publiczne miast europejskich. Projektowanie urbanistyczne. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2014; Jolanta Sroczyńska, Prezentacja interpretacyjna zabytków architektury w ochronie dziedzictwa kulturowego. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2018, Anna Wojnarowska, Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich. Przykłady praktyczne. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2011; Zbigniew Zuziak, Urbanistyka i dziedzictwo kultury. Strategie, aktorzy i struktury w labiryntach miejskości. Wiadomości Konserwatorskie. Journal of Heritage Conservation, t. 43, 2015.

du na czas ich realizacji, możliwa jest ich wstępna ocena[6]. W artykule założono tezę, że nowe przestrzenie publiczne poświęcone kulturze, podkreślają szczególnie wartościowe elementy tożsamości lokalnej. Oryginalne badania teoretyczne poświęcone rewitalizacji, zmianom przestrzennym i funkcjonalnym Wyspy Młyńskiej i jej obiektów autorka prowadzi od 2014 roku. Stosuje schemat metod rozpoczynający się od analizy zebranych materiałów kartograficznych, ikonograficznych i krytyki źródeł przez formułowanie wniosków stanowiących punkt wyjścia do badań szczegółowych[7]. Na obecnym etapie analiz ograniczono się do obserwacji i wizualnej oceny stanu istniejącego wybranych obiektów, w kontekście integracji sztuki i techniki, na tle zespołu staromiejskiego Wyspy Młyńskiej i ich znaczenia dla historycznego krajobrazu tej części Bydgoszczy, co stanowi cel artykułu[8].

Rys. 2. Zagospodarowanie przestrzenne Wyspy Młyńskiej (opracowanie własne)
Fig. 2. Architectural and urban development of the Mill Island (own study)

Głównym czynnikiem kształtującym obraz Bydgoszczy była zawsze rzeka Brda oraz dostosowane do jej nabrzeży formy zabudowy pełniące określone funkcje. Przestrzeń Wyspy Młyńskiej, jej uwarunkowania naturalne i tereny zabudowane współtworzą wizerunek tej śródmiejskiej dzielnicy. Teren ten zachował zabytkowe architektoniczne, symboliczne, artystyczne i prestiżowe dziedzictwo przeszłości. Powiązanie przestrzenne Wyspy z miastem i rzeką poprzez szereg pełnionych funkcji wpłynęło na kształtowanie – na przestrzeni wieków, jak i współcześnie – całej struktury urbanistycznej miasta. Jednocześnie teren ten podlegał licznym prze-

[6] M. Gyurkovich, 2019. Polskie przestrzenie kultury, wybrane zagadnienia. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków, s. 15.

[7] I. Grześkow, 2014. Bydgoska Wyspa Młyńska – jako przykład rewitalizacji zespołu architektoniczno-urbanistycznego. [W:] Integracja sztuki i techniki w architekturze i urbanistyce, Wydawnictwa Uczelniane UTP w Bydgoszczy, Bydgoszcz.

[8] Zagadnienia dotyczące Wyspy Młyńskiej ujęte są w dokumentach Miejskiej Pracowni Urbanistycznej, m.in.: Estetyka i ład przestrzenny miasta Bydgoszczy, 2002; Propozycje założeń i rozwoju przestrzennego śródmieścia miasta Bydgoszczy, 2004, Program Rewitalizacji i Rozwoju Bydgoskiego Węzła Wodnego, Bydgoszcz 2006, Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Bydgoszczy z dnia 15 lipca 2009 r,; Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta Bydgoszczy na lata 2007–2015 z dnia 24 czerwca 2009 r.; Kierunki działań służące rewitalizacji przestrzeni publicznych Starego Miasta w Bydgoszczy z dnia 25 stycznia 2012 r., Obszary zdegradowane i rewitalizacji na terenie miasta Bydgoszczy 2016 r.

kształceniom. Obszar, który niegdyś pełnił wiodącą rolę ośrodka przemysłowego w mieście, po ograniczeniu roli transportowej Kanału Bydgoskiego jako zmarginalizowany i zdegradowany na dekady, dzięki opracowanym programom rewitalizacji stopniowo stał się najbardziej rozpoznawalną przestrzenią publiczną miasta, skupiającą wiele działań kulturowych i artystycznych.

ROZWÓJ FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNY WYSPY MŁYŃSKIEJ

Nadbrzeżny, śródmiejski obszar miasta do dziś zachował czytelny historyczny układ urbanistyczny sięgający XVII wieku, a wszelkie przekształcenia tego krajobrazu powinny następować bez naruszania istniejących walorów przestrzennych i ich historycznych wartości.

Rys. 3. Lokalizacja obiektów Mennicy Bydgoskiej we wschodniej części Wyspy Młyńskiej w XVI w. (źródło: M. Obremski, 1994. Mennica Bydgoska, rekonstrukcja i współczesne zagospodarowanie, Bydgoszcz)

Fig. 3. Location of the Bydgoszcz Mint buildings in the eastern part of the Mill Island in the 16th century (source: M. Obremski, 1994. Bydgoszcz Mint, reconstruction and modern development, Bydgoszcz)

Wyspa Młyńska początkowo składająca się z trzech niezależnych części powstała na Kujawach, w Kotlinie Toruńsko-Eberzwaldzkiej, w dolnym, południowym zakolu rzeki Brdy. Od wschodu graniczyła z osadą, która w roku 1346 roku na prawie magdeburskim otrzymała prawa miejskie. Ośrodek rozwijał się w punkcie przeprawy przez rzekę i przecięcia ważnych szlaków handlowych między Kujawami a Pomorzem. Regularny, szachownicowy układ urbanistyczny Bydgoszczy od wschodu zamknięty był wzniesieniem oddzielonym fosą, na którym znajdował się gród starosty. W północno-zachodnim narożu miasta, nad brzegami Brdy i jej odnogi Młynówki, ulokowano gotycki kościół farny pw. św. Marcina i Mikołaja. Bryła kościoła stanowiła dominantę wysokościową Bydgoszczy oraz przylegającej do niej Wyspy Młyńskiej. Obszar Wyspy wyróżniał się wyjątkowo korzystnym położeniem geograficznym, był oddzielony korytem rzeki, ale i graniczący bezpośrednio z rozwijającą się osadą[9].

Pierwsze obiekty Wyspy Młyńskiej o funkcji magazynowo-produkcyjnej powstały w XVI wieku od strony wschodniej, najbliższej miasta. Bydgoszcz w tamtym okresie rozwijała się gospodarczo i przestrzennie jako ośrodek o znaczeniu regionalnym. Rangę miasta podniosła lokalizacja w 1594 roku na terenie Wyspy Młyńskiej prywatnej mennicy, później zamienionej na królewską (rys. 3). Mennica bydgoska zajmowała całą przestrzeń wschodniej części Wyspy, był to obszar silnie zabudowany i oddzielony od osady Międzywodziem. Wszystkie budynki, m.in: wark, kuźnię, wozownię, stajnię, dwór i skarbiec, wzniesiono południkowo, uwzględniając kształt tego terenu i przebieg międzywodzia. Dominowała zabudowa drewniana, sza-

[9] R. Kabaciński, 1991. Lokacja miasta na prawie magdeburskim. [W:] Historia Bydgoszczy, t. 1, red. M. Biskup, Wydawnictwo PWN, Warszawa – Poznań, s. 97, 102–105.

chulcowa, o wysokości do dwóch kondygnacji. W 1688 roku mennicę zamknięto, a pozostającym w dobrym stanie technicznym budynkom nadano nowe funkcje. Wark menniczy zamieniono na młyn mączny, bielarnię i szmelcarnie na stajnię, kuźnię na dom młynarza, a kamienicę, w której bito monety na garbarnię[10].

Od połowy XVIII wieku Bydgoszcz przeżywała poważne trudności gospodarcze, polityczne i społeczne, które przyczyniły się do upadku miasta i degradacji jego przestrzeni urbanistycznej. Wiele budynków na obszarze dawnej mennicy pozostało opuszczonych i rozebranych przed 1774 rokiem. Przywrócenie znaczenia i rangi terenów Wyspy nastąpiło w IV ćwierci XVIII wieku i wynikało z budowy Kanału Bydgoskiego w latach 1772–1774. Kanał spełniał istotne funkcje transportowe w tej części Europy. Wraz z jego powstaniem wzniesiono śluzy, a w celu wykorzystania energii wodnej uregulowano i skorygowano brzegi rzeki. Uporządkowano i rozszerzono Międzywodzie, stwarzając warunki do napędzania urządzeń nowego młyna i folusza. Obszar ten połączono z miastem nowymi mostami: pierwszy od strony śluzy miejskiej wybudowano most północny, łączący Wyspę Młyńską z wybudowanymi w 1789 roku spichrzami królewskimi, drugi most wytyczono w 1791 roku w przedłużeniu ulicy Niedźwiedziej. Układ dróg na tych terenach dostosowano do połączeń przepraw. Wraz z budową Kanału nastąpił gwałtowny rozwój architektoniczno-urbanistyczny Bydgoszczy, związany z przebiegiem głównych tras komunikacyjnych: wodnych, kołowych i kolejowych. Wzdłuż trasy Kanału, powstały także nowe wsie oraz dzielnice[11]. W mieście tworzono zabudowę administracyjno-usługową, składową, przemysłową oraz mieszkaniową[12]. Na południowym brzegu rzeki, na wschód od Wyspy Młyńskiej dominowała zabudowa z czasów lokacji Bydgoszczy, a nad samym brzegiem znajdowały się zakłady przemysłowe, rzemieślnicze oraz porty obsługujące spławianie barek z towarami. Dominantami architektonicznymi podkreślającymi rangę założenia hydrotechnicznego w śródmiejskiej części były takie szczególne obiekty, jak: na brzegu południowym kościół ewangelicki powstały w latach 1910–1912 według projektu arch. Rogera Sławskiego oraz z roku 1911 Pruska Szkoła Rzemiosła i Przemysłu Artystycznego, XVIII-wieczne królewskie młyny oraz już przy rzece Brdzie Katedra św. Marcina i Mikołaja, a na północnym wyniesionym brzegu neorenesansowy, ceglany obiekt Pruskiej Dyrekcji Kolei[13].

W kolejnych latach, wskutek podjętych działań, Wyspa Młyńska umocniła swoją pozycję w strukturze miasta, pełniąc nadal funkcje przemysłowe i magazynowe, dzięki rozwojowi gospodarczemu opartemu na przepływie towarów przez Kanał Bydgoski. Potwierdzono to, lokując w tym obszarze kolejne obiekty.

[10] M. Obremski, 1994. Mennica bydgoska. Rekonstrukcja i współczesne zagospodarowanie. [W:] 400-lecie Mennicy Bydgoskiej. Komitet Organizacyjny obchodów 400-lecia nadania praw miejskich Bydgoszczy, Muzeum Okręgowe im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy, Agencja Wydawniczo-Poligraficzna PROGRES, Bydgoszcz, 25–37.

[11] m.in. Szwederowo, Okole, Wilczak, Lisi Ogon.

[12] Nowi mieszkańcy miasta sprowadzeni z Prus, jak również Polacy otrzymywali subsydia na budowę nowych domów oraz konieczne remonty, korzystali z licznych ulg podatkowych. W XIX wieku w Bydgoszczy uruchomione zostały m.in. zakłady przemysłu drzewnego, spożywczego (rafinerie cukru, młyny, gorzelnie, browary), zakłady rzemieślnicze, fabryki tekstylne, cegielnie. W 1860 r. istniało 25 fabryk i dużych warsztatów rzemieślniczych, w latach 1895–1905 ich liczba wzrosła z 147 do 548. Na przełomie XIX i XX wieku rozwój gospodarczy miasta przewyższał rozwój Gdańska, o czym świadczy liczba zarejestrowanych przedsiębiorstw, [za:] Historia Bydgoszczy, t. 1, (ed. M. Biskup, Wydawnictwo PWN, Warszawa-Poznań, s. 505, 507.

[13] Powstały według projektu Martina Grupiusa w latach 1886–1888.

W latach 1848–1851 wzniesiono tam największy kompleks młyński tzw. Młyny Rothera (rys. 4). Na terenie dawnych ogrodów wybudowano masywną bryłę Młynów wraz z zapleczem technicznym, w tym: kotłownię z kominem, spichlerz, dom turbinowy, maszynownię, przepompownię i przepływ dla ryb (kubatura całego założenia wynosiła ponad 42 tys. m^2, a powierzchnia użytkowa ponad 7,5 tys. m^2). Nieruchomość założona została na planie litery L z budynkiem głównym w rzucie kwadratu, do którego dołączono dwa skrzydła na rzucie silnie wydłużonych prostokątów. Budynek częściowo posadowiono na wodzie na palowych fundamentach. Zabudowa, dostosowana do pełnionej funkcji, charakteryzowała się starannością wykonania, a także jednolitymi detalami architektonicznymi. Elewację budynku głównego wykonano z cegły pełnej, palonej, na kamiennej podmurówce. Część południowa była dziesięcioosiowa, zachodnia dwunastoosiowa, z regularnym rytmem otworów okiennych oraz analogicznym podziałem kondygnacji z gzymsami o ozdobnym wątku ceglanym. Skrzydła obiektu utworzono w konstrukcji szachulcowej, całość przykryto dwuspadowym dachem o więźbie krokwiowo-płatwiowej. Obiektami w latach 1851–1919 zarządzała Die Konigliche Seehandlung Societats zu Berlin, po 1919 roku przejęła je Gmina Miasta Bydgoszczy, a po II wojnie światowej Skarb Państwa Polskiego[14].

Po 1945 roku obszar Wyspy Młyńskiej stawał się stopniowo terenem zdegradowanym i mimo swojej historii, znaczenia i położenia w zabytkowej części miasta

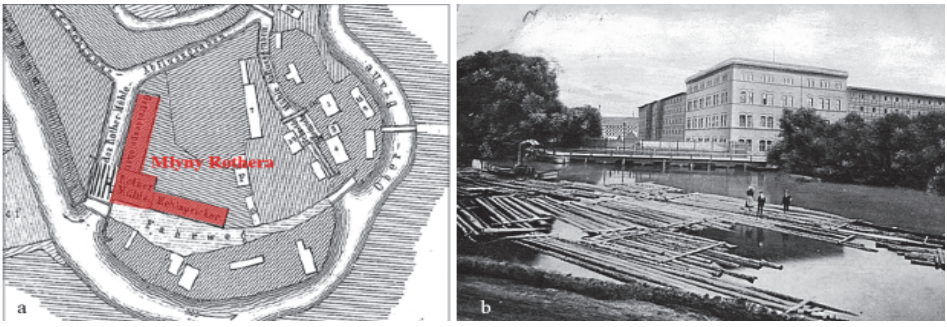

Rys. 4 a, b. Plan sytuacyjny Wyspy Młyńskiej z połowy XIX wieku wraz z Młynami Rothera. Budynki częściowo posadowiono na wodzie na palowych fundamentach. Zabudowa, dostosowana do pełnionej funkcji przemysłowej, charakteryzowała się starannością wykonania, a także jednolitymi detalami architektonicznymi (źródło: a – opracowanie własne, [za:] F. Keil, Atlas zur Zeitschritt für Bauwesen, Jr. 5, Berlin 1855, [w:] R. Sochaczewski, 2014. Młyn Rothera w Bydgoszczy. Badanie dawnego obiektu przemysłowego w kontekście architektury i technologii. Wiadomości Konserwatorskie nr 38, Kraków, b – opracowanie własne na podstawie https://www.ansichtskartenversand.com/ak/, dostęp: 16.04.2020)

Fig. 4 a, b. Site plan of the Mill Island from the mid-nineteenth century together with Rother's Mills. The buildings were partly founded on water on pile foundations. The buildings, adapted to the industrial function they performed, were characterized by careful workmanship, as well as uniform architectural details. (source: a – own elaboration, [after:] F. Keil, Atlas zur Zeitschritt für Bauwesen, Jr. 5, Berlin 1855, [in:] R. Sochaczewski, 2014, Rother's Mill in Bydgoszcz. Research on a former industrial object in the context of architecture and technology. Conservation News No. 38, Krakow, b – own study based on https://www.ansichtskartenversand.com/ak/, access: 16.04.2020)

[14] R. Sochaczewski, 2014. Młyn Rothera w Bydgoszczy. Badanie dawnego obiektu przemysłowego w kontekście architektury i technologii. Wiadomości Konserwatorskie, nr 38, Kraków, s. 9–11.

stanowił enklawę peryferyjnego zagospodarowania. Wraz z degradacją jego roli po częściowym zasypaniu Kanału Bydgoskiego rozebrano most pilarski, zlikwidowano przepusty, zastawki, most i dom śluzowego przy Młynach Rothera. Na terenach dawnych ogrodów mieszczan urządzono ogródki działkowe, zamienione później na park. Na początku lat 70. XX wieku rozpoczął się proces całkowitej likwidacji działalności przemysłowej obiektów Wyspy Młyńskiej i przejmowania majątku przez różne podmioty, część budynków przejęło bydgoskie Muzeum Okręgowe im. L. Wyczółkowskiego. W 1992 roku Wyspa Młyńska została wpisana do wojewódzkiego rejestru zabytków jako obszar ochrony kulturowej i przyrodniczej[15] (rys. 5, 6).

Rys. 5. Bryły rewitalizowanych obiektów Młynów Rothera przekształconych w obiekty muzealne i edukacyjne (fot. autorka, 2020 r.)

Fig. 5. Buildings of revitalized of Rother`s Mills, transformed into museum and educational facilities (author`s photo, 2020)

Rys. 6. Bryły rewitalizowanych i przekształcanych obiektów muzealnych i edukacyjnych Muzeum Okręgowego im. L. Wyczółkowskiego (fot. autorka, 2020 r.)

Fig. 6. Architectural buildings of revitalized and transformed museum and educational facilities of the District Museum of L. Wyczółkowski (author's photo, 2020)

[15] Rejestr zabytków Województwa Kujawsko-Pomorskiego, A/328/1-9, 1992, A/774/, 1995.

W 2004 roku władze miasta Bydgoszczy opracowały program, który zakładał przekształcenie poprzemysłowego terenu w przestrzeń kultury, rekreacji i turystyki przy zachowaniu w niezmienionej formie zewnętrznej bryły obiektów. Rewitalizacji poddano także zieleń, która jest jednym z elementów systemu terenów biologicznie czynnych miasta i atrakcyjną przestrzenią publiczną. Wzdłuż rzeki Brdy i Wyspy Młyńskiej przywrócono ciągi ekologiczne, ochroną objęto strefę brzegową i zabezpieczono istniejące siedliska. W programie architektonicznym zachowano historyczny charakter Wyspy, uwzględniając współczesne wymogi i oczekiwania użytkowników. Zaplanowano szereg prac z zakresu renowacji i adaptacji (m.in. sześć budynków z zespołu architektury przemysłowej), infrastruktury technicznej, komunikacyjnej, rekreacyjnej i sportowo-turystycznej. W latach 2006–2007 według projektu warszawskiej pracowni Grupa 3J przeprowadzono rewitalizację zabytkowego obiektu przy ul. Mennica 6, wybudowano nowe kładki piesze, komunikując wyspę z miastem oraz odtworzono Międzywodzie poprzez zespół basenów parkowych. W kolejnych latach renowacji poddano zabytkową ulicę, powstał amfiteatr, plac zabaw, zagospodarowano tereny zielone, częściowo odbudowano nabrzeże. Za najważniejsze osiągnięcie w zakresie ochrony unikalnych wartości historycznych uważano rewitalizację dla funkcji muzealnych pięciu zabytkowych budynków dla potrzeb Muzeum Okręgowego[16]. W odnowionym Białym Spichrzu powstało Muzeum Archeologii, w budynku przy ul. Mennica 4 utworzono Europejskie Centrum Pieniądza, w budynku przy ul. Mennica 7 Dom Leona Wyczółkowskiego, w Czerwonym Spichrzu – Galerię Sztuki Nowoczesnej[17]

W roku 2016, po wykupieniu obiektów Młynów Rothera przez miasto Bydgoszcz, przystąpiono do rewitalizacji tego zespołu. Przeprowadzono szereg prac konserwatorskich oraz opracowano nowy program funkcjonalny. Otwarcia widokowe wewnątrz przestrzeni Młynów, uzyskane dzięki częściowym wyburzeniom, pozwalają na dostosowanie powierzchni do nowej funkcji. Dzięki tym działaniom dawne obiekty przemysłowe, zachowując swój atrakcyjny wizerunek, zostaną przekształcone w budynki muzealne i edukacyjne, nadając Młynom Rothera nowe przeznaczenie i przywracając ich atrakcyjność wizualną w przestrzeni Wyspy (rys. 7).

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Po dokonanej rewitalizacji dwuskrzydłowy kompleks poprzemysłowy Młynów Rothera, z łączącym je budynkiem głównym, jest dominantą powierzchniową Wyspy. Zamyka on wizualnie zachodnią część przestrzeni publicznej badanego terenu, nadając swoją formą i funkcją czytelną strukturę architektoniczną. Zachowane zostały charakterystyczne elementy Młynów Rothera, jak skala obiektu, jej cechy fizyczne, w tym użyte materiały, zastosowanie rytmicznych podziałów architektonicznych i rozdzielenie budynku na dwa czytelne skrzydła, które ukształtowały śródmiejski, nadbrzeżny obraz Bydgoszczy od XIX wieku. Dokonane prace przyczyniły się także do utrzymania jego ciągłości funkcjonalnej i klarownej relacji z układem urbanistycznym miasta. Ceglane obiekty kontrastują od strony Brdy Młynówki z zabudową mieszkaniową, znajdującą się na drugim brzegu rzeki, a jednocześnie ich prosta i czysta forma wizualnie łączy je z pozostałymi obiekta-

[16] A. Szybowicz, W Ślusarczyk., M. Woźniak, 2009, Muzeum na Wyspie. Nowa jakość bydgoskiego Muzeum. Muzealnictwo, nr 50, Warszawa s. 109–113.
[17] I. Grześkow, op. cit., s. 116–118.

Rys. 7 a–e. Rewitalizacja zespołu Młynów wraz z pracami konserwatorskimi dostosuje obiekty do nowych funkcji kulturowych na terenie Wyspy Młyńskiej (a – fot. autorka, b–e – opracowanie własne na podstawie www.expressbydgoski.pl, dostęp: 16.04.2020)

Fig. 7 a–e. Revitalization of the Mill complex together with conservation works will adapt the facilities to new cultural functions on the Mill Island (a – author's photo, b–e –own study based on www.expressbydgoski.pl, access: 16.04.2020)

mi Wyspy. Tak świadomie uzyskane zintegrowanie obrazu terenów nadbrzeżnych udało się zachować także przez harmonijne włączenie ich formy w otaczającą przyrodę i system zieleni miejskiej. Walory wizualne tych obiektów podkreśla od wschodu przestrzeń trawnika, który stanowi przedpole założenia oraz część zrewitalizowanego fragmentu Wyspy. Zielony rozległy dywan jest szeroko otwartą prze-

strzenią zwiększającą głębię widoku na monumentalną bryłę. Istotnym elementem krystalizującym tożsamość Młynów w mieście jest także ich nazwa[18]. Młyny Rothera historycznie, funkcjonalnie, gospodarczo i społecznie identyfikują Wyspę. W charakterystyczny i jednoznaczny sposób poprzez nadwodną lokalizację, prostą formę, użytkową ciągłość, niepowtarzalną architekturę w skali całego miasta, mimo zmienionej funkcji, włączają się w reprezentacyjną przestrzeń publiczną Bydgoszczy.

Jak zauważa Mateusz Gyurkovich, budynki o funkcjach związanych z kulturą wysoką, a także przestrzenie generujące tego typu aktywności należą obecnie do najważniejszych elementów struktury przestrzennej współczesnych miast.[19] W przypadku Bydgoszczy Wyspa Młyńska z jej zabudową stała się najważniejszą przestrzenią publiczną miasta, wypełnioną symbolami odnoszącymi się do przemysłowej historii tego terenu, a także obszarem zieleni z nowymi funkcjami, głównie kulturowymi. Jednocześnie obecność rzeki i jej nabrzeży pozwala na efektowną prezentację zmieniającej się współczesnej panoramy śródmiejskiej, wśród której ważnym elementem stały się obiekty Młynów Rothera.

Jak wykazały przeprowadzone analizy, Młyny wraz z pozostałą zabudową Wyspy są przykładem dostosowania zrewitalizowanych obiektów poprzemysłowych do współczesnych funkcji kulturowych i istotnie wzbogacają historyczny obraz miasta. Obiekty te – jako znaczące akcenty architektoniczne w krajobrazie miasta, łączące elementy techniki ze sztuką – stanowią o atrakcyjności i estetyce tej części miasta. Jednocześnie to znaki przestrzenne i dominaty wizualne dopełniające indywidualny charakter i tożsamość tej śródmiejskiej przestrzeni Bydgoszczy. Wraz z całą przestrzenią Wyspy to już wkrótce miejsca aktywności kulturalnej i rekreacyjnej mieszkańców Bydgoszczy i turystów. Katarzyna Pluta zauważa, że „kształtowanie wysokiego poziomu estetycznego wszystkich fragmentów struktury przestrzennej miasta (jakość środowiska, w tym jakość przestrzeni, to główny czynnik gwarantujący ekonomiczny sukces miasta, oraz przyczyniający się do jego społecznej i kulturalnej żywotności"[20].

LITERATURA

[1] Estetyka i ład przestrzenny miasta Bydgoszczy. Miejska Pracownia Urbanistyczna, Bydgoszcz 2002.

[2] Grześkow I., 2014. Bydgoska Wyspa Młyńska – jako przykład rewitalizacji zespołu architektoniczno-urbanistycznego. [W:] Integracja sztuki i techniki w architekturze i urbanistyce, Wydawnictwa Uczelniane UTP w Bydgoszczy, Bydgoszcz.

[3] Gyurkovich M., 2019. Polskie przestrzenie kultury, wybrane zagadnienia. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.

[4] Historia Bydgoszczy, 1991. t. 1, red. M. Biskup, Wydawnictwo PWN, Warszawa-Poznań.

[5] Jałowiecki B., Szczepański M. 2002. Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

[18] B. Jałowiecki, M. Szczepański, 2002. Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 363–366.

[19] M. Gyurkovich, op. cit., s. 249.

[20] K. Pluta, 2014, Przestrzenie publiczne miast europejskich. Projektowanie urbanistyczne, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa, s. 38.

[6] Kabaciński R., 1991. Lokacja miasta na prawie magdeburskim. [W:] Historia Bydgoszczy, t. 1, red. M. Biskup, Wydawnictwo PWN, Warszawa-Poznań.
[7] Kierunki działań służące rewitalizacji przestrzeni publicznych Starego Miasta w Bydgoszczy, uchwała Rady Miasta Bydgoszczy z dnia 25 stycznia 2012 r.
[8] Kłosek-Kozłowska D., 2007. Ochrona wartości kulturowych miast a urbanistyka. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
[9] Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta Bydgoszczy na lata 2007–2015 uchwała Rady Miasta Bydgoszczy z dnia 24 czerwca 2009 r.
[10] Obremski M., 1994, Mennica bydgoska. Rekonstrukcja i współczesne zagospodarowanie. [W:] 400-lecie Mennicy Bydgoskiej. Komitet Organizacyjny obchodów 400-lecia nadania praw miejskich Bydgoszczy, Muzeum Okręgowe im. L. Wyczółkowskiego w Bydgoszczy, Agencja Wydawniczo-Poligraficzna PROGRES, Bydgoszcz.
[11] Obszary zdegradowane i rewitalizacji na terenie miasta Bydgoszczy, Miejska Pracownia Urbanistyczna, Bydgoszcz, 2016 r.
[12] Pluta K., 2014, Przestrzenie publiczne miast europejskich. Projektowanie urbanistyczne. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
[13] Program Rewitalizacji i Rozwoju Bydgoskiego Węzła Wodnego, Miejska Pracownia Urbanistyczna, Bydgoszcz 2006 r.
[14] Propozycje założeń i rozwoju przestrzennego śródmieścia miasta Bydgoszczy, Miejska Pracownia Urbanistyczna, Bydgoszcz 2004 r.
[15] Rejestr zabytków Województwa Kujawsko-Pomorskiego, A/328/1-9, 1992, A/774/, 1995.
[16] Renowacja obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie Wyspy Młyńskiej w Bydgoszczy, Projekt PL0019 zrealizowany przez Miasto Bydgoszcz w ramach Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego Priorytet 3 Ochrona Kulturowego Dziedzictwa Europejskiego – opis projektu.
[17] Schneider-Skalska G., 2014. Rewitalizacja obszarów poprzemysłowych. [W:] Budownictwo na obszarach zurbanizowanych: nauka, praktyka, perspektywy, red. A. Halicka, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin.
[18] Sochaczewski R., 2014. Młyn Rothera w Bydgoszczy. Badanie dawnego obiektu przemysłowego w kontekście architektury i technologii. Wiadomości Konserwatorskie, nr 38, Kraków.
[19] Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Bydgoszczy Uchwałą Rady Miasta Bydgoszczy z dnia 15 lipca 2009 r.
[20] Szybowicz A., Ślusarczyk W., Woźniak M., 2009. Muzeum na Wyspie. Nowa jakość bydgoskiego Muzeum. Muzealnictwo, nr 50, Warszawa.
[21] Tatarkiewicz T., 1988. Dzieje sześciu pojęć. PWN, Warszawa.

INTEGRACJA SZTUKI I TECHNIKI NA PRZYKŁADZIE PRZEMIAN FUNKCJI OBIEKTÓW MŁYNÓW ROTHERA W HISTORYCZNYM KRAJOBRAZIE BYDGOSZCZY

STRESZCZENIE: Z przestrzennej struktury miast, rozłożonej w czasie, można odczytać ich zindywidualizowany i niepowtarzalny charakter. Rozpoznanie tak stworzonego „kodu genetycznego" miasta służy wydobyciu cech układu przestrzennego i jego identyfikacji. Powstałe w ten sposób nawarstwienia historyczne pozwalają na wykorzystanie potencjału dziedzic-

twa, jego cech i wartości, zgodnie z „duchem" i tradycją miejsca i w zasadniczy sposób wpływają na wzmocnienie indywidualnego kształtu przestrzeni miejskiej[21].

Tym założeniom służą wieloletnie działania objęte programem „Rewitalizacja zasobów kulturowych i przyrodniczych Wyspy Młyńskiej i jej najbliższego otoczenia". Ich zasadniczym celem jest kompleksowa odnowa i nadanie nowych funkcji obiektom uzyskującym na przestrzeni wieków odmienne znaczenie. Idea integracji sztuki i techniki wiąże się między innymi z przekształcaniem terenów o technicznej przeszłości dla potrzeb kultury. Swój wyraz idea ta znalazła już w zrewitalizowanych obiektach Wyspy Młyńskiej. Jednocześnie w plany i projekty już zrealizowane według tych założeń wpisuje się kompleks Młynów Rothera. Na przestrzeni dekad nie poddawano ich renowacji i adaptacji do nowych funkcji. Największy kompleks budynków zamykających przestrzeń Wyspy Młyńskiej podlegał przez kolejne lata głębokiej dewastacji. W publikacji przedstawiono analizę wizualną tych obiektów w kontekście integracji sztuki i techniki na tle zespołu staromiejskiego Wyspy Młyńskiej i podkreślono ich znaczenie dla historycznego krajobrazu tej części Bydgoszczy.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, przestrzeń publiczna, integracja sztuki i techniki.

THE INTEGRATION OF ART AND TECHNOLOGY ON THE EXAMPLE OF CHANGES IN THE FUNCTION OF ROTHER MILLS OBJECTS IN THE HISTORICAL LANDSCAPE OF BYDGOSZCZ

SUMMARY: From the spatial structure of cities, spread out in time, their individual and unique character can be read. The recognition of the city's „genetic code" created in this way serves to extract the features of the spatial system and its identification. The historical layers created in this way allow the use of the heritage potential, its features and values, in accordance with the „spirit" and tradition of the place and significantly affect the strengthening of the individual shape of the urban space.

These assumptions are served by many years of activities covered by the program „Revitalization of cultural and natural resources of the Mill Island and its immediate surroundings." Their guiding role is the comprehensive renovation and giving new functions to objects that have gained a different meaning over the centuries. The idea of the integration of art and technology is associated, inter alia, with the transformation of areas with a technical past for the needs of culture. This idea has already found expression in the revitalized facilities of the Mill Island. At the same time, the plans and projects already implemented according to these assumptions are part of the Rother Mills complex. Over the decades, they have not undergone renovation and adaptation to new functions. The largest complex of buildings enclosing the space of the Mill Island was subject to deep devastation over the years. The visual analysis of these objects in the context of the integration of art and technology against the background of the Old Town Mill Island complex and their significance for the historical landscape of this part of Bydgoszcz is the aim of the article.

Key words: revitalization, public space, integration of art and technology.

[21] Kłosek-Kozłowska D., op. cit., s. 111.